

УДК 811.161.2: 378

Л.А.Кулішенко

(Суми, Україна)

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-МОВНОЇ СВІДОМОСТІ СТУДЕНТІВ У ВИШАХ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ

Стаття порушує проблему національно-мовного виховання у вищій школі. Розглянуто основні засоби та методи формування національної свідомості студентів у вишах економічного профілю. Особливе значення у цьому процесі автор надає українській мові.

Ключові слова: національно-мовна свідомість, мовне виховання, освіта.

В статье поднимается проблема национально-языкового воспитания в высшей школе. Рассмотрены основные средства и методы формирования национального сознания студентов в вузах экономического профиля. Особенное значение автор придаёт украинскому языку в этом процессе.

Ключевые слова: национально-языковое сознание, языковое воспитание, образование.

The article deals with problem of national-linguistic upbringing at the high school. The main means and methods of the formation of students' national consciousness at the economical high school are analyzed. The author attaches great importance to Ukrainian language.

Key words: national-linguistic consciousness, linguistic upbringing, education.

Сучасні процеси глобалізації ставлять нові вимоги перед вітчизняною освітою. З одного боку, її завданням є підготовка висококваліфікованих фахівців в усіх сферах життєдіяльності суспільства, а з іншого – виховання національно-мовної особистості, здатної не тільки оволодіти мовними компетенціями, а й протистояти нівелюванню національних інтересів, зберегти самобутність українського народу. «Позаяк після Гумбольдта аксіоматичною є думка, що мова – характер (індивідуальність) народу» [5, 123]. Українська мова має статус державної, однак процес утвердження її в державі продовжується, що, у свою чергу, спричиняє розгляд цієї проблеми на теоретичному рівні.

Формуванню мовної особистості у навчальному процесі присвячені праці таких вчених, як Л.Паламар, О.Семенов, Л.Мацько, П. Селігей, О.Ткаченко, М.Пентелюк та ін. Національно-мовна свідомість є предметом дослідження у

роботах С.Єрмоленко, І.Голубовської, В.Кононенка, Л.Струганець, Т.Клейменової тощо. Крім того, сутність професійної мовнокомунікативної компетенції розглянуто на основі діяльнісного підходу (Н. Тоцька, О. Пономарів, В. Русецький Є. Ткаченко, Н. Присяжнюк, А. Богуш, Д. Ізаренков, Г. Граник, Є. Божович, І.Дроздова, О.Черемська та ін).

Незважаючи на досить широкий спектр досліджень, що стосуються основних положень теорії мовленнєвої діяльності, особливості формування національно-мовної особистості у вузах нефілологічного профілю не досить розкриті, що і зумовило вибір дослідження.

Метою статті є розгляд духовної сутності національної мови як унікального витвору українського етносу та визначення специфіки виховання національно-мовної особистості студентів у вищих навчальних закладах економічного профілю.

Аналіз наукових надбань вчених показав, що найбільш прийнятним є визначення національно-мовної особистості як такої, що має ґрунтовні лінгвістичні знання в поєднанні з її національними особливостями, володіє високим рівнем комунікативних умінь та мовною стійкістю, любить і поважає мову свого народу, вважає її частиною свого світогляду та світосприйняття. Це передусім носій рідної мови, культури, людина, яка володіє сукупністю знань, уявлень з мови та вміє творчо використовувати їх у різних видах мовленнєвої діяльності. Важливим є саме поєднання мови та ментальності у цьому понятті, ідентифікація особистості з етносом засобами мови. На їх нерозривний зв'язок вказували В.Гумбольдт та О.Потебня. Мова є втіленням душі народу, його світобачення, ознака окремішності й унікальності нації. Сучасні лінгвісти намагаються виявити глибинний зв'язок когнітивних структур людської свідомості з мовними формами, реконструювати мовну етнічну свідомість, виявити культурно-мовні національні стереотипи, визначити взаємовплив мови та духовної культури. Таким чином, можна цілком впевнено говорити про різноманітність використання стратегій пошуку “людини крізь мову” [1, 8].

Вплив мови на самосвідомість, світогляд та поведінку людини є незаперечним, однак необхідним є розуміння ролі мови як одного з найважливіших чинників формування особистості у системі вищої професійної освіти. В українському суспільстві процес усвідомлення гальмується, на думку О.Черемської, такими об'єктивними чинниками: нестабільність економічної і політичної ситуації; проблеми в реалізації положень Закону про мови; суттєве обмеження функціонування української мови в усіх сферах життя окремих регіонів України; часті маніпулювання мовними проблемами [9, 64]. Окрім зазначених можна додати й не менш важливі: чужинська мовна експансія (О.Сербенська); білінгвізм, суржикове мовлення (Г.Залізник, Л.Масенко); зневага і навіть нігілізм щодо мови (О.Селігей); долання комплексу «білої ворони» (С.Єрмоленко).

За таких умов зростає роль мовної освіти у вищій школі, яку доцільно розглядати в таких важливих аспектах, як мовна грамотність, мовнокомунікативна та мовнотермінологічна компетенція, національно-мовне виховання. Опануванню норм української літературної мови (орфоепічних, орфографічних, лексичних, стилістичних, граматичних) приділяється найбільша увага у середній школі, тобто це найменш вразливий компонент мовного навчання. Цьому, безперечно, сприяє зовнішнє незалежне оцінювання (ЗНО).

Мовнокомунікативну компетенцію визначають «як систему професійних знань, комунікативних умінь і навичок, ціннісних орієнтацій, загальної гуманітарної культури, інтегральних показників культури мовлення, необхідних для якісної професійної освіти» [8, 122-123]. Розвиток мовленнєвих навичок, вміння правильно використовувати термінологію і вирішувати типові завдання професійної діяльності є пріоритетними завданнями курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)». Однак не можна оминати увагою національну складову мовного виховання, оскільки воно є чи не найактуальнішою проблемою українського суспільства.

Формувати національно-мовну особистість – значить розвивати в людині прихильність до мови, виховувати усвідомлення особистої відповідальності за долю української мови, сприймати її як життєву цінність, як елемент соціалізації особистості. Безумовно, прерогатива у становленні національно свідомої особистості належить шкільній освіті, проте розвиток і утвердження ціннісних орієнтирів, світогляду в цілому відбувається саме у студентські роки. Національно-мовне виховання – це тривалий процес, результат якого досягається не одноразовою дією, а інтеграцією знань із суспільнознавчих наук. На думку студентів, найвагомішими серед них є історію (72% опитаних) та українська мова (25%). 17% вказали на релігієзнавство та 10% – на інші предмети (історія української та світової культури, етики, естетики тощо).

У системі підготовки майбутніх економістів дисципліна «Українська мова (за професійним спрямуванням)» є нормативною і входить до циклу гуманітарних дисциплін, які вивчаються студентами Української академії банківської справи Національного банку України. Курс спрямований на активне засвоєння української мови, що є невід’ємною частиною навчальної, а згодом і виробничої діяльності кожного працівника банківської сфери. Одним із провідних завдань навчальної дисципліни є виховання потреби кожного мовця вільно користуватись державною мовою як засобом спілкування, засобом формування інтелектуальної культури, національної свідомості, що має вплив на ментальність.

Визначення змісту програми з української мови та відбір форм та методів здійснюється з урахуванням специфіки навчання у вищих навчальних закладах економічного профілю. Тому важливе місце у програмі курсу посідає вдосконалення усного та професійного мовлення економістів, укладання ділових документів, переклади текстів наукового стилю за фахом, системне вивчення лексики та фразеології тощо. Навчальний процес спрямовується на отримання практичних навичок володіння мовою, розкриття таких функцій мови, як комунікативна, професійна та ідентифікаційна. Перша із зазначених функцій є найважливішою, оскільки мова є засобом єднання членів суспільства,

передачі інформації, знань, емоцій співрозмовниками. Професійна функція є критерієм спеціальної підготовки і засобом оволодіння фахом. Лінгвістами-філологами доведено, що спеціальні галузеві терміни становлять понад 60 % професійної лексики фахівця, решту посідає загальнонаукова термінологія та загальноповживані лексеми. Крім того, термінологічна лексика має велике значення для науково-виробничої комунікації, сприяючи її інтелектуалізації, полегшує процес засвоєння знань та реалізації їх у майбутній фаховій діяльності, поглиблює знання студентів про ознаки виучуваних понять, є засобом розширення активного професійно зумовленого словникового запасу, підвищує культурний рівень майбутньої української інтелігенції. Врешті-решт використання української літературної мови у виробничій сфері підтверджує її багатофункціональність, можливість використання у різних сферах життєдіяльності суспільства, завдяки чому певною мірою виховується прихильність до неї.

Особливе значення у процесі формування національно-мовної особистості має розгляд ідентифікаційної функції мови, тобто засобу ототожнення мовця зі спільнотою. Незаперечною є думка: мова – ознака приналежності мовця до громади. Отже, цілком логічним є твердження про те, що українська мова пов'язує носія із минулим і майбутнім спільноти, забезпечує неперервний зв'язок із пращурами та нащадками, а значить – формує самодостатність особистості, оригінальність світосприйняття.

Зміст лекційного матеріалу теж повинен певною мірою показувати унікальність української мови. Так, вже на першому заняття викладач може навести такі факти на підтвердження цієї тези: наявність кличного відмінка (Україно, ти моя молитва, ти моя розпука вікова. – В.Симоненко); наявність літер Г та Ґ (гулі – гулі); взаємозаміна прийменників як засіб милозвучності (в-у, і-й); чергування звуків (друг – друже, сік – соку); варіантність закінчень у давальному і місцевому відмінках чоловічого роду однини (батьку – батькову, у гаї – у гаю) та ін.

Безцінним матеріалом для дослідження способу національного відчуття в українській мові виступають слова із суфіксами суб'єктивної емоційної оцінки, на що, безумовно, треба звернути увагу студентів. І. Голубовська зазначає: «Найяскравішим виявом українського ліризму та сентиментальності в мові слід визнати наявність унікальних дієслівних і займенникових зменшено-пестливих форм, аналогів яким не існує в близькоспорідненій російській мові: дієслово: їсточки, їстоньки; питоньки, питочки; спатоньки, спаточки, спатусі, спатуні; гулятоньки, гуляточки тощо. Серед займенникових і прислівникових форм вирізняються такі емотиви безеквівалентного характеру, як: самісінький, саменський; ніякісінький, ніякенький; нічогісінько; тутечки, осьдечки, ондечки; тамечки. Характерною для української мови є наявність пестливих форм навіть у слів загальнонегативної семантики (воріженьки)» [1, 12] .

Отже, наведені приклади вказують на фонетичні, лексичні, граматичні особливості української мови, що вирізняє її з-поміж інших слов'янських мов.

Розширенню знань студентів з української літературної мови сприяє навчальна дослідницька робота студентів як органічний елемент навчального процесу сучасної вищої школи. Роль навчального дослідження студентів визначається тим, що науковий пошук супроводжується розвитком навичок й умінь самостійного розв'язання професійно значущих задач, формуванням творчого підходу до сприймання знань і розвитку навичок й умінь їх практичного застосування.

Особливе місце посідають студентські науково-практичні конференції, які проводяться в УАБС НБУ. Розгляд проблем функціонування сучасної української мови у середовищі фахівців переконують у важливості таких форм роботи. Ненав'язливе обрання таких актуальних для студентів тем, як місцеві діалекти, суржик, студентський сленг тощо, свідчать про їх значний інтерес до функціонування української мови. Окремо можна виділити теми, специфічні для економічних спеціальностей: роль професіоналізмів у мовленні економістів, походження національної грошової одиниці, особливості сучасного бізнес-сленгу тощо. Базовою для вибору теми виступу є знайома

програмна тематика, але в подальшому, заглиблюючись в аналізований матеріал, студенти-економісти відчують себе істинними мовними особистостями, здатними оперувати досить складними поняттями. Під час конференцій кращі студенти виступають з доповідями та повідомленнями, а інші є слухачами та учасниками дискусій.

Виховання мовної особистості можна і треба здійснювати у позааудиторній роботі. На кафедрі соціально-гуманітарних дисциплін УАБС НБУ започатковані різні форми діяльності з навчання мови: олімпіади з української мови, Міжнародний конкурс імені П.Яцика, Всеукраїнський конкурс з української мови та літератури імені Тараса Шевченка, День української писемності та мови, Міжнародний день рідної мови тощо. Заходи краєзнавчого характеру (до 140-річчя з Дня народження Лесі Українки; діяльність поета, художника Д.Бурлюка тощо) сприяють усвідомленню поняття «мала батьківщина», а студенти з інших регіонів таким чином відкривають для себе Сумщину, отримують знання про її видатних представників.

Національна складова особистості у ВНЗ економічного профілю утверджується завдяки сумлінній роботі, перш за все, викладачів української мови (за професійним спрямуванням), однак досягти бажаних результатів можна тільки шляхом об'єднання зусиль, комплексній роботі педагогів, оскільки всі суспільнознавчі дисципліни формують світогляд майбутніх фахівців. Однаково важливими є як раціональні, так і емоційні методи навчання. Крім того, важливим чинником є власний приклад викладача, мовлення якого має бути унормованим, правильним, а керівництво навчального закладу має заохочувати дотримання в його стінах мовного режиму. «З огляду на специфічну соціолінгвістичну ситуацію в багатьох куточках нашої держави школи й університети покликані стати оазами, де юнаки та дівчата могли б вільно мислити й спілкуватися українською мовою» [7, 182].

Таким чином, аналіз окресленої проблеми дозволяє зробити такі *висновки*:

1. Формування національно-мовної особистості – цілеспрямований процес, завдання якого реалізується, перш за все, у системі освіти, зокрема вищими навчальними закладами економічного профілю.
2. Становленню та утвердженню національно-мовної особистості сприяє:
 - підвищення мовної та мовленнєвої компетенцій у професійному та науковому спілкуванні;
 - виховання поваги, любові до української мови, яке досягається набуттям знань про її милозвучність, унікальність;
 - використання як основних форм роботи у вищій школі (лекція, практичне заняття тощо), так і позааудиторних (науко-практичні студентські конференції, виховні заходи, мовні олімпіади, конкурси тощо), що, в свою чергу, підсилює національну складову поняття.
3. Специфіка виховання національно-мовної особистості студентів-економістів полягає в консолідації зусиль викладачів, особливо інтеграції знань із суспільнознавчих дисциплін, щодо формування національного світосприйняття майбутніх фахівців з економіки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Голубовська І.О. Етноспецифічні константи мовної свідомості: автореф. дис. На здобуття наук. ст. д-ра філол. наук: спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство» / Ірина Олександрівна Голубовська. – К., 2004. – 38 с.
2. Єрмоленко С. Мова і українознавчий світогляд: монографія. – К.: НДІУ, 2007. – 444 с.
3. Єрмоленко С. Національна свідомість і виховання української мовної особистості / С.Єрмоленко // Урок Української. – 2001. – № 11/12. – С. 9-10.
4. Залізник Г. Мовна ситуація Києва: день сьогоднішній та прийдешній / Г.Залізник, Л.Масенко. – К., 2001. – 92 с.
5. Іщенко Ю. Двомовна мовна особистість: наративна та дискурсивна ідентичність / Ю.Іщенко // Філософська думка. – 2008. – № 1. – С. 114-127.
6. Масенко Л. Мова і суспільство: Постколоніальний вимір / Л. Масенко. – К.: Видавничий дім «КМ Академія», 2004. – 164 с.

7. Селігей П. Про виховання мовної свідомості / П.Селігей // Мовознавство. – 2010. – № 2-3. – С. 176-193.
8. Семенов О. Культура наукової української мови: підручник / О.Семенов. – К.: Академія, 2010. – 216 с.
9. Черемська О. Формування мовної і комунікативної компетенцій мовної особистості у вищій школі / О.Черемська // Вища школа. – 2010. – № 12. – С. 63-72.

Кулішенко, Л.А. Формування національно-мовної свідомості студентів у вишах економічного профілю [Текст] / Л. Кулішенко // Мова і культура. – 2011. – Вип. 14. – Т. II (148). – С. 389-394.